

**ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԻ ՆԵՐԿԱ ԺԱՄԱՆԱԿԻ
ԻՍՏԱՏԱՅԻՆ ՆՐՔԵՐԱՆԳՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԻՍՊԱՆԵՐԵՆՈՒՄ**

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել հայերենում և իսպաներենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի իմաստային նրբերանգները, որոնց գիտականորեն հիմնավորված նկարագրությունը կօգնի ոչ միայն իսպաներենի ուսուցմանը, այլև հայոց լեզվին բնորոշ առանձնահատկություններն ավելի լավ ընկալելուն և նրա կառուցվածքային յուրահատկությունների մեջ ավելի խորամուխ լինելուն: Ուշագրավ է այն փաստը, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի նրբիմաստները թե՛ հայերենում և թե՛ իսպաներենում լիովին համապատասխանում են միմյանց:

Բանալի բառեր. պատմական ներկա, սահմանական եղանակ, ներկա ժամանակ, իմաստային նրբերանգ, տիպաբանական բնութագրություն

Լեզուն արտահայտում է իրական աշխարհի այն օրինաչափությունները, հատկանիշներն ու հարաբերությունները, որոնք տարբերակվում են մարդկային բանականության միջոցով: Այնքան, որքան մարդու գիտակցությունն է ի վիճակի արտահայտելու շրջապատող առարկաների ու երևույթների միջև եղած կապն ու էությունը, նույնքան էլ լեզուն է արտացոլում այդ օրինաչափությունները, սակայն այն տարբերությամբ, որ յուրաքանչյուր լեզու այդ անում է իրեն հատուկ միջոցներով ու ձևերով:

Այդ է պատճառը, որ աշխարհի լեզուների նկարագրության խնդիրն ընդհանուր լեզվաբանության ամենաարդիական ու հրատապ խնդիրներից մեկն է, որի ուսումնասիրությունն իրականացվում է միասնական սկզբունքով: Եվ վերջինիս բարդությունն առաջին հերթին պայմանավորված է նրանով, որ այն իրենից ներկայացնում է ոչ թե մեկ, այլ մի շարք խնդիրների մի ամբողջական համակարգ՝ պայմանավորված աշխարհի ամենատարբեր լեզուների տարբեր կառուցվածքային-տիպաբանական յուրահատկություններով:

Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր լեզվի նկարագրություն անպայմանորեն պահանջում է տվյալ լեզվին բնորոշ յուրահատկությունների վերհանում: Սակայն, այսուհանդերձ, լեզուների օբյեկտիվ ու միասնական սկզբունքներով նկարագրության ուղղությամբ, տեսական հիմունքների մշակման ու իրականացման, ուսումնասիրության նոր մեթոդների որոնման հարցում զգալի նվաճումներ կան: Այս կարևորագույն նախաձեռնության մեջ իր ուրույն տեղն ունի տիպաբանական լեզվաբանությունը, որն ընդհանուր լեզվաբանության կարևոր բաղկացուցիչ բաժիններից մեկն է:

Տիպաբանական լեզվաբանությունը զբաղվում է միասնական սկզբունքների նկարագրությամբ, հիմնական, էական հատկանիշների

բացահայտմամբ ու խմբավորմամբ, ընդհանուր օրինաչափությունների սահմանմամբ:

Ինչպես հայտնի է, տիպաբանական լեզվաբանության սկզբունքներով հաճախ է կատարվում երկու կամ ավելի լեզուների՝ որևէ քերականական կարգի համեմատական քննություն: Քերականական կարգերի տիպաբանական բնութագրությունն ունի գործնական կիրառման մեծ նշանակություն հատկապես օտար լեզուների ուսուցման բնագավառում: Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել հայերենում և իսպաներենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի իմաստային նրբերանգները, որոնց վերլուծությունը կնպաստի ոչ միայն իսպաներենի ուսուցմանը, այլև հայերենին և իսպաներենին բնորոշ առանձնակատկություններն ավելի լավ ընկալելուն և նրանց կառուցվածքային յուրահատկությունների մեջ ավելի խորամուխ լինելուն:

Հարկ է նշել, որ թե՛ հայերենում, թե՛ իսպաներենում խոսքի մասերի մեջ բայն աչքի է ընկնում իր քերականական կարգերի բազմազանությամբ: Բային հատուկ են եղանակի, ժամանակի, դեմքի ու թվի քերականական կարգերը, որոնք էլ իրենց հերթին ունեն իրենց բնորոշ առանձնահատկությունները:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը թե՛ հայերենի, և թե՛ իսպաներենի քերականություններում բնորոշվում է նրանով, որ ցույց է տալիս խոսելու պահին ստուգորեն կատարվող գործողություն, որն էլ կոչվում է բուն ներկա և լայնորեն է գործածվում լեզվում: Սա այդ ժամանակի գլխավոր իմաստն է: Սակայն այստեղ դիտարկվող երկու լեզուներում էլ ներկա ժամանակը իմաստային տարբեր գործածություններ ունի: Ավելի առարկայական լինելու համար ներկայացնենք այն ավելի մանրամասնորեն:

Հարկ է նշել, որ հայերենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի կիրառության նրբերանգները ուսումնասիրել են Հ. Խ. Բարսեղյանը /Բարսեղյան, 1953: 181-183/, Պ.Պողոսյանը /Պողոսյան, 1959: 37-57/, Մ. Ե. Ասատրյանը /Ասատրյան 2002, 289-290/:

Հայտնի փաստ է, որ սահմանական եղանակի ներկայի բայաձևերով են արտահայտվում բոլոր ժամանակների համար ընդունելի ճշմարտությունները, բնորոշումները, սահմանումները: Դա այսպես կոչված մշտական ներկան է, որով արտահայտված եղելությունները մշտական բնույթ են կրում: Մշտական ներկայով արտահայտվում են իրական, բացարձակ ճշմարտություններ, մնայուն ընդհանուր հատկություններ:

Օրինակ՝ Աշնանն օրերը կարճ են լինում:

Իսկ կիրակի օրերը ժակը աղոթատանն է: (Դերենիկ Դեմիրճյան, էջ 50)

Տե՛ր, քեզ մի՛շտ եմ հավատարիմ: (Դերենիկ Դեմիրճյան, էջ 51)

- Այո՛, հաճախ մարդ մտածում է, թե մեր կյանքը մի անվերջ խարխափումն է խավարի մեջ, ուր որոնում ենք մեր բախտը, բայց չենք գտնում: Եվ հաճախ ի՞նչ է լինում մեր այդ բախտը. մի հասարակ բան: Այո՛, հասարակ, ինչպես դաշտային համեստ ծաղիկ, բայց, որը թանկ է ու հազվագյուտ, որովհետև նա մեր որոնածն է: (Դերենիկ Դեմիրճյան, էջ 71)

«Ընդհանուր ներկա», որով արտահայտվում է ոչ թե խոսելու պահին, այլ ներկա ժամանակակետի համեմատությամբ ընդհանրապես կատարվող գործողություն:

Առավոտից մինչ կես գիշեր նա շրջում է թատրոնում, կուլիսների միջին նկարում է, սարքում: Հետևում է պիեսների պատրաստությանը, քննում է մակետները, լսում է ամեն նկատողություն: (Դերենիկ Դեմիրճյան, էջ 403)

«Անխելք մարդիկ են շարունակ տխրում, իսկ խելքները հնար են փնտրում»: (Ղազարոս Աղայան, երկ. 453)

«Առածական ներկա», որի միջոցով արտահայտվում են ընդհանուր կարծիքներ, առածներ, ճշմարիտ համարվող խոսքեր, աֆորիզմներ, իմաստություններ:

Օրինակ՝ Ստի ոտքը կարճ է: Մերը սևվում ու ապրում է նաև երազներով: Ծտերը աշնանն են հաշվում:

«Պատմական ներկա», որով արտահայտվում են այնպիսի եղելություններ, որոնք ավարտվել են անցյալում, և տվյալ գործողությունն ավելի տպավորիչ դարձնելու համար այն արտահայտվում է ներկայով:

Օրինակ՝ Այս եղելությունից երկու տարի հետո խազիրները հարձակվում են Աղվանքի վրա՝ առ ու ավարի: Այդ ժամանակ Աղվանքի իշխանը զինվում և ներկայանում է ամենահաղթ խաչի առջև. ծնկի գալով երգում է Իսրայելի արքայի երգը (Մովսես Կաղանկատվացի, էջ 145):

Երկրորդ ընդհարումը միմյանց տեղի է ունենում մի լեռնոտ վայրում: (Մովսես Կաղանկատվացի, էջ 138):

Դառնացած արագ անցնում է իրեն ենթակա իր հայրենիքի սահմաններից Կուր գետի այն կողմը գտնվող Կապիճան գավառը և այնտեղ նրանց դեմ ճակատամարտում է (Մովսես Կաղանկատվացի, էջ 138):

Այդ ժամանակ խաղաղ ու անբակտելի դաշինք են կապում միմյանց հետ, ու Ջվանշիրը օգնական գորք է վերցնում վրացիներից, ածապարում ամենից առաջ արշավել Ուտիք. այստեղ պարսից զորքից, ում որ գտնում է, տեղն ու տեղը սրի ճարակ է դարձնում (Մովսես Կաղանկատվացի, էջ 139):

Պարսից արքա Մեծ Խոսրովի մահից չորս տարի հետո թագավոր է դառնում նրա որդի Հազկերտը (Մովսես Կաղանկատվացի, էջ 134):

Այդ ժամանակ հազարացիների ցեղը, միացնելով մոտ տաս ցեղեր, ուժեղանում է. հանդուզն ու ահավոր բազմությամբ հեռավոր երկրից մրրիկի նման ուղղվում, գալիս են անապատով, անցնում Ասորեստանի կողմերով ու արագ թափով հարձակվում են պարսից տերության վրա (Մովսես Կաղանկատվացի, էջ 134):

Եվ, ահա՛, մի դժբախտ օր նամակ են ստանում իմ դստեր դայակից, թե թագուհին մերձիմաս հիվանդ է Տավուշ բերդում և կամենում է ինձ տեսնել (Մորացան, 110 էջ):

«Կրկնության ներկա», որով արտահայտվում են այնպիսի եղելություններ, որոնք ոչ թե մի անգամ խոսողի ներկայում կամ մի անցյալ ժամանակակետում կատարվում են հարածիզ, այլ կատարվում կամ կատարվել

են, խոսողի ներկայում կամ մի անցյալ ժամանակակետում իբրև սովորություն, օրեցօր, տարեցատարի կրկնվում են:

Օրինակ՝ Նա առավոտները վեր է կենում վաղ, գնում է գրասենյու, ապա գալիս, նախաճաշում և անմիջապես նստում է իր գործին:

Ձգույշ է միրհավը, քուջուջ անելիս ձգում է վիզը, աջ ու ձախ կռանում է և ապա երկարում վիզը, չորս կողմը նայում (Ակսել Բակունց, էջ 78):

Նկատելի է, որ վառ, կենդանի պատկեր ստեղծելու համար սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը կիրառվում է ոչ միայն ներկայի այլազան իմաստներով, այլև երբեմն նաև ապառնի ժամանակի իմաստով և ցույց է տալիս այնպիսի գործողություն, որը պետք է տեղի ունենա:

Օրինակ՝ - Իսկ շուտով պետք է նվիրի, - սքափվեց այրին (Ակսել Բակունց, էջ 627):

- Հագարաստեղծ Աստված, քո խեղճն ենք... Մեծ գետի ճանապարհը մեծ է լինում (Ակսել Բակունց, էջ 516):

Հայտնի է, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը կարող է արտահայտել նաև հրամայական եղանակի իմաստ:

Օրինակ՝ Հանում ես էս սիսթին քսան մանեթը, թե չէ, տեսնում ե՞ս էս մաթրախը, կոթն էլ հետը կկտորեն վրեղ, - գոռաց նա՝ աչքերը կրակ կտրած (Նար-Պոս, էջ 235):

- Աղջի, ի՞նչ եք փետացել, գնում ես ու բաց ես անում դուռը, սպանեց, է՛, սպանեց էն խեղճ աղջկան (Նար-Պոս, էջ 232):

Հայերենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը կարող է փոխարինել այլ եղանակային ձևերի, հատկապես ըղձական եղանակին: Այս իմաստներով կիրառվելիս, ինչպես կտեսնենք, սահմանական ներկա ժամանակով արտահայտված բայաձևը ավելի շատ նրբիմաստ է արտահայտում:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը փոխարինում է ըղձականին, սակայն եթե գործողությունը պայմանի հետ է կապվում, թեկուզ և ձևականորեն, սահմանական եղանակի արտահայտած գործողությունը ոչ պայմանական գործողություն է:

Օրինակ՝ Մտնում ես Սավրա գյուղ: Փողոցների մեջ խաղում է երեխաների բազմությունը: Մտածում ես, թե ամբողջ աշխարհի երեխաներից մի-մի հատ այստեղ է բերված (Րաֆֆի, էջ 308):

Եթե ընդգծված բայաձևերը փոխարինենք ըղձական եղանակով, ապա կփոխվի թե՛ խոսքի կառուցվածքը (եթե մտնես... կտեսնես և այլն), թե՛ նրա արտայտած իմաստը: Սահմանական ներկայով արտահայտվում է անհերքելի մի գործողություն:

Ուշագրավ է այն փաստը, որ բարդ նախադասության մեջ, երբ գլխավոր նախադասության բայը հրամայական եղանակով է դրված, երկրորդական նախադասության՝ սահմանական ներկայով դրված բայը ոչ թե ստույգ կատարվող գործողություն է արտահայտում, այլ՝ թեական, պայմանական:

Օրինակ՝ Դեղ ունիս, քո գլխին արա՛, եղ ունիս, ձեր բղղումը պահի՛ր (Խաչատուր Աբովյան, էջ 36):

Իսպաներենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի նրբերանգային առանձնահատկությունները ընդհանուր առմամբ արտահայտում են միևնույն երանգները, որոնք բնորոշ են հայերենին: Դիտարկենք մի շարք օրինակներ:

Ինչպես հայերենում, այնպես էլ իսպաներենում, առկա է ներկա սահմանական եղանակի կրկնության ներկայի նրբերանգային կիրառությունը (presente habitual), որը արտահայտում է սովորաբար, մշտապես կատարվող մի գործողություն:

Օրինակ՝ Cada mañana salgo a la terraza y miro a los árboles del parque (Jorge Edwards, p. 5). (Ամեն առավոտ դուրս եմ գալիս պատշգամբ և նայում եմ զբոսայգու ծառերին):

Celestino siempre me deja los nombres en una libreta de apuntes, al lado del teléfono (Jorge Edwards, p. 5). (Նոթատետրի մեջ՝ հեռախոսի կողքին, Սելեստինոն միշտ ինձ համար գրում է անունները):

Después de almorzar, mientras descanso y medito en la penumbra de mi dormitorio, con las persianas bajas, suena el teléfono. Descuelgo el fono. "Soy un periodista sueco" (Jorge Edwards, p. 6). (Ճաշից հետո, մինչ հանգստանում և մտածում եմ շերտավարագույրով ծածկված ննջասենյակիս կիսախավարում, զանգում է հեռախոսը: Վերցնում եմ լսափողը. «-Ես շվեդ լրագրող եմ»):

Անշուշտ, իսպաներենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը գրական ստեղծագործություններում ունի պատմական ներկայի լայն կիրառություն, որի միջոցով ավելի վառ և պատկերավոր են դառնում արդեն անցյալի գիրկն անցած փաստեր:

Օրինակ՝ El hombre llega a la luna en 1969. (Մարդը ոտք է դնում Լուսին մոլորակ 1969 թվականին):

Decidido a atacar a Roma, Aníbal reúne su ejército, pasa, los Pirineos vadea el Ródano, escala los Alpes cae sobre las llanuras italianas. (Հռոմը գրոհելու վճռականությամբ՝ Հանիբալը հավաքում է իր զորքը, անցնում Պիրինեյան թերակղզին, անցնում է Ռոն գետը, բարձրանում Ալպեր և ընկնում է իտալական հարթավայրեր):

Cristóbal Colón descubre América. (Բրիստափոր Կոլումբոսը հայտնագործում է Ամերիկան):

La agricultura se desenvuelve más en la época romana y visigoda. (Գյուղատնտեսությունը ավելի մեծ զարգացում է ապրում հռոմեական և վեստգոթական դարաշրջանում):

Napoleón invade a España y el dos de mayo de 1808 se levanta el pueblo de Madrid contra las tropas napoleónicas. (Նապոլեոնը ներխուժում է Իսպանիա, և 1808 թվականին՝ մայիսի երկուսին, Մադրիդի բնակիչները ոտքի են կանգնում ընդդեմ Նապոլեոնի զորքերի):

Այժմ անդրադառնանք սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի նրբերանգային մեկ այլ կիրառության, որն արտահայտում է արտա-ժամանակյա ներկա գործողություն: Սա կիրառվում է ասացվածքներում

(Presente atemporal), որն էլ համապատասխանում է հայերենի առաձական ներկային:

Օրինակ՝ A quien madruga Dios le ayuda. (refrán) Մեկ վաղ արթնացողն է շահում, մեկ շուտ ամուսնացողը:

Quien siembra vientos recoge tempestades. (refrán) Ինչ ցանես՝ այն էլ կհնձես:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակին բնորոշ է հրամայական եղանակի նրբերանգ ևս (presente de mandato), որը սովորաբար հանդիպում է խոսակցական մակարդակում:

Օրինակ՝ Ahora cierras el libro. (Հիմա փակում ես գիրքը):

- Tú te vas de mi casa. (Գնում ես իմ տնից:)

- Tú te callas- le corto Dolores. Nadie te ha pedido la opinión (Juan Goytisolo, p. 98). (- Լռում ես, - նրան ընդհատեց Դոլորեսը: -Ոչ որ չի հարցրել կարծիքդ:)

Նշենք, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակն իսպաներենում նույնպես ունի սպառնի ժամանակի նրբերանգային լայն կիրառություն (presente pro futuro), որը արտահայտում է սպազայում կատարվելիք գործողություն:

Luego le tomó el pulso, miró al reloj, y dijo: - Esto se acaba...a la madrugada ya está con Dios. (Juan Goytisolo, p. 85) (Հենտ ստուգեց նրա զարկերակը, նայեց ժամացույցին և ասաց, - նա մահանում է վաղ առավոտյան արդեն Աստծո մոտ է:)

Pronto después de una leve discusión quedamos todos sinceramente de acuerdo. (Jorge Edwards, p.98) (Շուտով՝ թեթև քննարկումից հետո, բոլորս իսկապես համաձայնության ենք գալիս:)

- Dentro de una hora estoy en tu casa- le dijo mi hermana. (G. Márquez, p. 24).

(- Մեկ ժամից քո տանն եմ, - նրան ասաց իմ քույրը:)

El lunes embarcamos para Buenos Aires (Jorge Edwards, p 64). (Երկուշաբթի նավով գնում ենք Բուենոս Այրես:)

- Me cambio de ropa y te alcanzo - dijo ella. (García. Márquez, p.24)(- Փոխում եմ հագուստս և հասնում քեզ, - ասաց նա:)

Pero en todo caso, ahora no te quedan sino dos caminos: o te escondes aquí porque es tu casa, o sales con rifle (García Márquez, p. 120). (Բայց ամեն դեպքում այժմ երկու ճանապարհ ունես. կամ թաքնվում ես այստեղ, որովհետև սա քո տունն է, կամ դուրս ես գալիս հրացանով:)

Այսպիսով, ամփոփելով կարող ենք եզրահանգել, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի նրբերանգային առանձնահատկությունները միանգամայն նույնն են թե՛ հայերենում, և թե՛ իսպաներենում. սահմանական եղանակի ներկայի զանազան նրբիմաստները լիովին համապատասխանում են միմյանց:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արրահամյան Ս. Գ., Պառնասյան Ն. Ա., Օհանյան Հ. Ա. Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, ՀՍՍՀ. գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, 1974:
2. Արովյան Խ. Վերք Հայաստանի, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1858:
3. Ասատրյան Մ.Ե. Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանություն, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2002:
4. Աղայան Ղ. Ընտիր երկեր, Երևան, «Արևիկ» հրատարակչություն, 1956:
5. Բարսեղյան Հ. Խ. Արդի հայերենի բայի և խոնարհման տեսություն, Երևան, ՀՍՍՌ- պետական մանկավարժական ինստիտուտի հրատարակչություն, 1953:
6. Բակունց Ա. Երկեր, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1986:
7. Գեմիրճյան Գ. Երկերի ժողովածու, հատոր 2-րդ, Երևան, ՀՍՍՀ. Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, 1977:
8. Մուրացան, Գևորգ Մարգալետունի, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1977:
9. Կաղանկատվացի Ս. Պատմություն Աղվանից աշխարհի, Երևան, Հայաստան հրատարակչություն, 1969:
10. Նար-Դոս, Սպանված աղավնին, Երևան, «Արևիկ» հրատարակչություն, 1989:
11. Պողոսյան Պ.Ս. Բայի եղանակային ձևերի ոճային կիրառությունները արդի հայերենում, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1959:
12. Րաֆֆի, Երկերի ժողովածու, հատոր 3, Երևան, Հայպետհրատ, 1950:
13. Alonso A., Ureña H. Gramática Castellana. La Habana: Instituto del libro, 1968.
14. Bosque I., Demonte V. Gramática Descriptiva de la lengua española. Madrid: Espasa. Colección Nebrija y Bello, 1999.
15. Márquez G.G. Crónica de una muerte anunciada. Barcelona: Grupo Editorial Random House Mondadori, 2014.
16. Edwards J. El regalo. Barcelona: Grupo Editorial Random House Mondadori, 1990.
17. Historia de España. Barcelona: Editorial Ramón Sopena, 1994.
18. Goytisolo J. Juegos de manos. Barcelona: Editorial Destino, 1954.
19. Real Academia Española Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. Madrid: Editorial Espas Calpe, 1973.
20. Menéndez R. Pidal Manual de Gramática Histórica Española. Habana: Instituto del libro, 1962.

А. АЗРОЯН – *Смысловые оттенки настоящего времени изъявительного наклонения в современном восточноармянском и испанском языках.* – Целью данной статьи является исследование смысловых оттенков настоящего времени изъявительного наклонения в армянском и испанском языках, научно обоснованное описание которых поможет не только в процессе обучения испанскому языку, но и будет способствовать лучшему восприятию и углубленному изучению структурных особенностей армянского языка. Следует отметить, что смысловые оттенки настоящего времени изъявительного наклонения в армянском и испанском языках полностью совпадают.

Ключевые слова: настоящее историческое, изъявительное наклонение глагола, настоящее время, оттенок смысла, типологическое описание

A. AZROYAN – *The Characteristic Features of the Use of the Present Indicative in Modern Armenian and Spanish.* – The present paper seeks to study the characteristic features of the use of the Present Indicative in modern Armenian and Spanish. The study of these characteristic features cannot only aid the Spanish language instruction, but can also encourage the reader to study the characteristic features of the Armenian language and perceive its structural aspects. It is worth mentioning that the use of the Present Indicative both in modern Armenian and Spanish correlate.

Kew words: historical present, Indicative Mood, Present Tense, shades of meaning, typological description